

SOMOGY MEGYE TÁRSADALMI-GAZDASÁGI VISZONYAI A MÚLTBAN ÉS A JELENBEN

SOMOGY COUNTY SOCIO-ECONOMIC CONDITIONS IN THE PAST AND PRESENT

KURUCZ GÁBOR PhD-hallgató, főiskolai adjunktus
Kaposvári Egyetem Pedagógiai Kar

Abstract

Somogy county is the country's fifth and Transdanubia's largest county. In the first decades of our statehood the natural conditions and the interactions of the socio-economic processes based on them very clearly prevailed. The endless oak forests provided the basis for the acorn-fed pig husbandry. The lush grass of the meadows, pastures fed the animals of herds, studs. The large expanse of marsh world, the streams ran mills and provided food for the people. The favorable conditions led to the rapid reproduction of the population; the small villages' structure was established in the county. This steady development was broken by the Turkish occupation. In 150–170 years' time, 80–85 percent of the villages was destroyed without a trace. After driving out the Turks life came to a slow start again. The county was inhabited again through its favorable conditions for agriculture. Real progress was brought about by the construction of railways and the draining of swamps. Latter enabled an increase in the arable areas, the former enabled the access of distant lands and the transport of products. The economy of the county – still considered an agricultural region – was coloured with industry in the XX. Century, while the discovery of the southern shore of Lake Balaton made tourism boom. Although today the northern part of the county is crossed by a busy highway, the poor traffic conditions in inland areas impede the progress. It would be indispensable to build the M9 motorway, support businesses, the development of agriculture, product processing, the tertiary and quaternary sectors. Greater attention should be paid to the protection of nature and the reduction of the environmental load.

1. Bevezetés

Somogy megye a Dunántúl legnagyobb területű megyéje, ugyanakkor az ország legritkábban lakott térsége. A tanulmány azokra a kérdésekre keresi a választ, hogy a természeti adottságok és a társadalmi tényezők a régmúlt időktől fogva milyen megélhetési lehetőségeket biztosítottak az itt élők számára, ez milyen hatással volt a demográfiai viszonyokra és a települések fejlődésére. A tanulmány végén pedig napjaink viszonyaiból kiindulva az előttünk álló feladatokat vázolnám fel.

2. A megye természetföldrajzi adottságai

2.1. A terület fekvése, határai

Somogy az országban az ötödik, a Dunántúlon a legnagyobb területű megye. Nagysága 6036 km².

Földrajzilag a Dunántúli-dombsághoz tartozik. Természetes határai nyugaton a Zalai-dombság, keleten a Mezőföld és a Tolna-Baranyai-dombság, északon a Balaton, délen a Dráva. A somogyi táj a Dunántúli-dombság legváltozatosabb vidéke.

A megye északkeleti része, Külső-Somogy lösszel fedett dombság. A megye nyugati részén, a Balatontól egészen a Drávaig, Belső-Somogy homokos síksága húzódik, melyből csak a lösszel fedett Marcali-hát emelkedik ki. A megye keleti területén a Kapos folyótól D-re a Zselic dombságát találjuk, melynek lankás hátai szinte egybeolvadnak a Mecsekkel. Somogyhoz tartozik még a Balaton medencéje is, melynek nagy részét a tó foglalja el.

2.2. Éghajlati jellemzők

A megye éghajlatában nagyon jól megfigyelhető az átmenetiség. A délnyugati részen erőteljesebben érvényesül az óceáni jellegű hatás, kiegyenlítettebb hőmérsékleti értékekkel, míg a megye észak-keleti és keleti részein a kontinentális jegyek erősödnek meg. Délen a mediterrán hatások – bizonyos években – markánsan jelentkeznek.

A napsütéses órák évi száma a megye délnyugati sarkában 1800–1900, a megye területének nagy részén 1900–2000, Siófokon és a Sió völgyében 2000–2100 óra körül alakul.

Az évi középhőmérséklet a megye területének döntő részén 10 és 11 °C között változik, a Zselicben azonban csak 9 és 10 °C körül ingadozik. Országos viszonylatban a legenyhébb telek a Belső-somogyi és a kapos-völgyi területekre jellemzők.

A csapadék évi átlagos mennyisége a megye egészének átlagában mintegy 700 mm. A csapadék nagysága délnyugat – északkelet irányban fokozatosan csökken, délnyugaton eléri a 800 mm-t, Siófok térségében pedig átlagosan csak 600 mm-re lehet számítani.

2.3. Vízrajz

A megye területét az aprólékosan tagolt felszín, a fejlett völgyhálózat és a nedves éghajlat miatt számtalan nagy és apró vízfolyás, tó, láp teszi felszíni vizekben gazdag vidéké. Itt található hazánk harmadik legnagyobb folyója, a Dráva, és Közép-Európa legnagyobb tava, a Balaton is. A lápok között a leghíresebb a Baláta-tó.

2.4. Természetes növény- és állatvilág

Magyarország területén a természetes növényvilágról ma már csak korlátozott értelemben beszélhetünk. Ez vonatkozik Somogy megyére is, bár a legritkábban lakott megyeként egyes részein megmaradhatott az eredeti növénytakaró. A megye területe növényföldrajzi tekintetben a Dél-Dunántúl (Praecillyricum) flóraidékhoz tartozik. E flóraidék legjellemzőbb sajátossága, hogy átmeneti jellegű a magyar (pannon) és a nyugat-balkáni (illir) flórák között. A megye déli területein a mediterrán flóraelemek erőteljesebben jelen vannak, Észak felé haladva fokozatosan csökkennek.

Somogy megye jellegzetes természetes erdőtípusát a zonális jelleggel kialakult tölgyeleges bükkösök, gyertyános- és cseres-tölgyesek alkották. A völgytalpak, nedves árterek

eredeti erdőtakaróját a kőris-tölgy-szil, egyes helyeken pedig az égererdők és ligetek jelentették.

Somogy nagyobb része állatföldrajzi szempontból az Illiricum faunakörzetéhez tartozik.

2.5. Ásványkincsek

Jelentős tőzegkészletek vannak a Balatontól Délre eső területeken és a Kapos völgyében. Ezek vastagsága elérheti a három métert is. Kőolajat és földgázt rejt Vízvár és Tarany térsége, földgázmezőket tártak fel Barcs, Babócsa, Görgeteg és Inke környékén. Jelenleg Törökkoppány környékén végeznek kutatófúrásokat. A téglagyártáshoz szükséges agyag a megyében nagyon sok helyen található meg. Az építkezésekhez használható homokot, kavicsot a Balaton, a Kapos és a Dráva mentén találhatunk.

3. A természeti- és a társadalmi-gazdasági tényezők szerepe a megye népességének és településállományának változásában, valamint az urbanizációs folyamatokban

A Honfoglalás után a legkedvezőbb adottságokkal rendelkező Külső-somogyi és Észak-Belső-somogyi területeken telepedett meg a magyarság. A sűrűbben betelepült helyek közé a Balaton déli térsége, a Koppány, a Rinya, a Dráva valamint a Kapos-völgyei tartoztak. Már viszonylag korán, a X–XI. században sok földvár épült a stratégiaiilag fontos helyeken. A terület legnagyobb településévé Somogyvár fejlődött. Ez volt a kora-középkori vármegye székhelye. Apátságát I. László alapította, akit először itt temettek el. Árpád házi királyaink idején a bencés kolostor a francia–magyar kapcsolatok egyetlen hazai központja volt. Szent László innen indult Horvátország és Dalmácia meghódítására. A megye a későbbiek során fontos szerepet játszott a mediterrán térség felé irányuló kereskedelemben. A másik jelentős településsé Segesd vált, amely IV. Béla uralkodásától 1395-ig ún. királynéi vármegye volt. A település ebben az időszakban a királynék állandó udvartartási székhelyének számított. A két város körül sorakoztak az „udvarhelyek”, amelyek a várak és népességüknek kiszolgálását biztosították. A X–XIII. századokban két nagy nemzeti központ alakult ki: a Drávához közelében Babócsán a Tibold, a mai Bodrog környékén a Bő nemzetségé. Az egyre szaporodó egyházi és családi központok között újabb és újabb falvak jöttek létre, kialakítva a térség aprófalvas szerkezetét. Az 1534-es Literáti Fülöp-féle összeírás ugyan nem teljes, hiszen több jelentős település is kimaradt belőle, mégis jól tükrözi az akkori állapotokat. Sok (409–442) apró falvat említ, amely közül 237 nemesi, 42 pedig papi birtok volt.¹

A törökök a megye nagy részét 1543 és 1566 között foglalta el és hozott létre két szandzsákot Szigetvár és Koppány központtal. A Magyar Királyságnál csak egy csekély nyugati sáv maradt, melyet az 1596-os országgyűlés Zala megyéhez sorolt, ugyanakkor megszüntette Somogy vármegyét. A török idők pusztítása révén a művelt területek elvadultak, a lakosság nagy része elpusztult vagy elmenekült, a települések 75–80 százaléka teljesen eltűnt, ezzel a középkori településszerkezet teljesen felszámolódott. A megye lakossága a kuruc háborúk után mintegy 65 000–80 000 fő lehetett.² Azt ezt követő évtizedekben – noha magas volt a természetes szaporodás mértéke – a lakosság számának növekedése inkább a bevándorlásoknak volt köszönhető. A kedvező támogatásoknak köszönhetően két nagy hullámban történtek meg a bevándorlások. Az elsőben főleg a Muraközből, a Felvidékről, Zala, Vas, Bács és Verőce megyéből leginkább magyar nemzetiségűek érkeztek. A

migráció a délszláv területekről is jelentős volt, horvátok, sokácok, bosnyákok, vendek érkeztek elsősorban. 1740–80 között pedig kb. 15 ezer német telepedett le Somogyban. A dinamikus népességnövekedés mértékét a rendszeresen fellépő járványok szakították meg. A mocsaras területeknek kedveztek a kolera, a pestis, a himlő, a diftéria, a tífusz, a vérhas gyors elterjedésében. Az 1700-as évek közepén a lakosság főleg a külterjes állattenyésztésből élt. Ekkor négy mezővárosa volt a megyének: Kaposvár, Igal, Babócsa és Szigetvár. A népesség számának növekedése, az új birtokos réteg mezőgazdasági kezdeményezési révén az erdőirtások miatt egyre több szántó jött létre, egyre több terménnyel. A sertésen kívül így a távolabbi piacokra is eljuthatott a somogyi gabona, burgonya, dohány, szőlő és bor. A kivitel mennyiségi növekedésének azonban gátat szabott a rossz minőségű úthálózat. A II. József-kori népszámláláskor a vármegye 8 mezővárosában, 304 községében és 48 pusztáján több mint 162 000 ember élt. A gabona és gyapjúigény a napóleoni háborúknak és a kontinentális zárlatnak köszönhetően egyre nőtt. A nagybirtokok szántóterületek iránti igénye vezetett a mocsarak lecsapolásához. A Kaposon 1820-ban, a Dráván tíz évvel később, a Balaton mellett 1840-ben kezdődtek meg a munkálatok. 1846-ban Somogy megye lakossága már 238 140 fő volt, a lakosság 13 mezővárosban és 293 faluban élt. 1848. június 15-én Kaposvárt rendezett tanácsú várossá nyilvánították.³

A megyét az országos vasúthálózat vérkeringésébe 1861-ben a Déli Vasút kapcsolta. A távolabbi tájakkal történő kereskedelem lehetősége azt eredményezte, hogy az 1860-as évektől a megye mezőgazdasága egyre intenzívebbé vált. A szarvasmarhatartásban új fajták jelentek meg, az igavonásban az ökröket a ló váltotta fel. A megye ipara azonban csak nagyon lassan és egyoldalúan fejlődött. A századfordulóra már hét vasútvonallal rendelkezett Somogy. Ez már az iparfejlődésre is kihatott, amely az 1890-es évektől kapott lendületet. A tradicionális kézműipar állati- és növényi termékeket feldolgozó iparágakkal bővült elsősorban. Főleg Kaposvár ipara vált regionális, bizonyos területeken (cukorgyártás, 1894) országos jelentőségűvé vált, sőt exportra is jutott. A dualizmusban Kaposvár polgári fejlődése, urbanizációja országos szinten is kiemelkedő volt. Nemcsak a lakóházak száma nőtt gomba módra, fejlődött infrastruktúrája, oktatása, egészségügyi ellátása is. A megyeszékhely mellett Szigetvár és Barcs ipara fejlődött nagymértékben. Utóbbi gazdasága azzal is erősödött, hogy egyre nagyobb jelentőséget kaptak a Dráván a gabonaszállítások. A vasút a Balaton-parti fürdőturizmus megeremlítőjeként is aposztrofálható. A tó menti berkek lecsapolásával egyetemben új települések jöttek létre (Fenyves, Máriafürdő), a korábbiak lakossága ugrásszerűen megnőtt (Fonyód, Boglár). A vasút sok lehetőséget biztosított, de azok a korábban jelentős települések, amelyeket a vonalak nem érintettek, sorvadásnak indultak (pl.: Tab, Törökkoppány, Böhönye). A megye lakossága az 1869–1910 közötti időszakban 287 555 főről 365 961 főre nőtt, annak ellenére, hogy a század első évtizedében több ezren vándoroltak ki Amerikába.⁴

Az I. Világháborúban mintegy kilencezer somogyi katona vesztette életét. Az összeomlás után a megye délkeleti részét szerbek szállták meg. Így ez a rész csaknem három éven át kiesett az országos vérkeringésből. A Trianoni békediktátummal az országperemre került megye gazdasági kapcsolatrendszere teljesen felborult. Ezt elsősorban Barcs urbanizációs és demográfiai folyamatai sínylették meg.

A két világháború között jelentősebb ipari üzemek nem jöttek létre. Ez nem ösztönözte a mezőgazdaságot sem, amely ezekben az évtizedekben csak stagnált. Csupán Kaposvár illetve a Balaton-menti települések lakossága növekedett jelentősen. A megyében az 1941. évi lakosságszámhoz képest 1945. június 15-re 50 000 emberrel volt kevesebb. 1949-re viszont már 7886-tal többet írtak össze, mint a háború előtt.⁵ A számok természetesen nem csak a természetes szaporulatot jelentik, hanem a háborús idők is tükrözik. Az országha-

táron túli kapcsolatok továbbra sem éledtek újjá a titói Jugoszláviával szembeni ellenséges viszony miatt. Az 1949-1980-as években a szocialista iparosítás és a településpolitika jól kirajzolódik a megye térszerkezetének alakulásában. Igazán nagy beruházások nem voltak, ezért a megye összlakossága a csecsemőhalálozások csökkenése és a természetes szaporodás növekedése ellenére is csak stagnáló ill. csökkenő tendenciát mutatott. A dinamikusan fejlődő térségek közé a Balaton-part és a Kapos-völgy, valamint a „várossá fejlesztendő” kategóriába tartozó nagyközségek; Tab, Marcali, Nagyatád és Barcs tartoztak. Mindezek kontrasztjaként a megyében nagy összefüggő területek váltak depressziós övezetekké. Ezekben a falvak egy része lakosságának akár 50–80%-át is elvesztette. 1980-tól a népességfogyás időszakát éljük. A falvak lakossága erőteljesen csökken, kivéve a kaposvári agglomeráció településeit. A másik dinamikus térség továbbra is a Balaton-part.

1. táblázat. A népesség száma a népszámlálások időpontjában

Table 1. The population at the time of the census

	1960	1970	1980	1990	2001
Országos	9 961 044	10 322 099	10 709 463	10 374 823	10 198 315
Somogy	365 711	357 009	360 270	344 708	335 237

Forrás: 2001. évi népszámlálás 6. Területi adatok 6.15 Somogy megye I–II. kötet KSH 2002, http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_wdsd003b.html.

1960-tól 1980-ig az ország lakosságának száma egyenletesen emelkedett. Az ettől kezdődő csökkenés mértéke 1990-től kezdődően lelassult, de a lakosság számának fogyása még napjainkban is tart. Somogyban 1960-tól kezdődött el a lakosság fogyása, amely 1970-ig tartott. A népesség száma azonban 1970-80 között azonban ismét növekedésnek indult. Az 1980-at követő időszak újra a csökkenés jegyében zajlott. A '90-es években ez a folyamat – hasonlóan az országos trendhez – a megyében is tovább folytatódott, de lelassult. A demográfiai mutatók romlása napjainkban is folytatódik.

A 2010. év elején hazánkban 10 014 324 fő élt. Somogyban a lakosság száma 320 578 fő. Ez az ország lakosságának mindössze 3,21 %-a. A lakosság tehát jóval kisebb arányban részesedik az összlakosság számából, mint a megye területe az ország területéből. Ebből arra következtethetünk, hogy megyénk népsűrűsége kisebb, mint az országos átlag. Ez az érték Somogyban (egészre kerekítve) 53 fő. Ha ezt összevetjük az országos számadattal, akkor láthatjuk, hogy ez jóval alacsonyabb, mint az országos 108-as érték. Összehasonlítva a többi megye adataival megállapíthatjuk, hogy nincs kisebb népsűrűségi értékkel rendelkező megye, tehát országunkban Somogy a legritkábban lakott megye.

4. A gazdasági aktivitás, a népesség és a településrajz területi eltérései

Az élettelen környezeti tényezőket vizsgálva megállapítható, hogy alapvetően sok kedvező természetföldrajzi vonással rendelkezik a megye. Ezeket már a legkorábbi időktől felismerte és használta lehetőségként megélhetése számára az itt megtelepedő lakosság. A korai letelepedést sok egyéb mellett az is bizonyítja, hogy Somogy megyének első írásbeli említése már nagyon korán megtörtént, hiszen az 1002. évi pannonthalmi alapítólevél a Koppány-féle felkérés kapcsán megemlíti Somogy megyét (comitatus). Somogy megye tehát a fent említett esztendőben már bizonyossággal létezett, és egyike lehetett első megyéinknek. A nagy terület első ránézésre nem látszik változatosságnak, de mégis több eltérés mutatkozik tájegységein. Ez természetesen megnyilvánul a társadalmi-gazdasági folyamatokban is.

4.1. Külső-Somogy

A Látvány-Gamási-háttól a Sió-völgyéig húzódó terület egy része ma Tolna megyéhez tartozik. Sűrű völgyhálózata már régtől fogva kiváló lehetőséget biztosított a közlekedés számára. A hosszanti völgyek „kaputáj” jellegűek, rajtuk keresztül lehet Somogy belső vidékére jutni. A felszint összefüggő takaróként borító lösz vastagsága néhol elérheti a 20 métert is. Az egymás mellett párhuzamosan sorakozó völgyek hosszan elnyúló láp- és mocsárvidéket alkottak, melyben az év során sokáig megmaradt a víz. A magasabb részekén végláthatatlan erdők sorakoztak. A Honfoglaláskor a Balatontól Délre eső területek Fajsz fejedelem birtokában voltak. Köztudott, hogy ez a vidék maradt a pogányság legutolsó fészke. A Koppány-féle lázadás után a terület főleg egyházi kézbe került. Az állattenyésztésre és földművelésre kiválóan alkalmas terület, az erők, a vizek sok ember számára biztosítottak megélhetést. A török időkre a falvak száma a térségben elérte a 230-at.⁶ Ebből a török kor pusztításai 175-öt tüntettek el szinte teljesen nyomtalanul. A törökök a faállományt sem kímélték, kiűzésük után mégis viszonylag sok erdő maradt meg. Az erdőket mezőségek, rétek, néhol szőlősők váltogatták. A vízfolyások mocsarasak, az úthálózat gyér, rossz minőségű volt. A gabonatermesztés jelentőségét bizonyítja a vízimalmok nagy száma. A régi térképek a lakosság más tevékenységéről is árulkodnak, vadaskertek, szénégető kunyhók, birkaaklok, nagy közös pajták megfigyelhetők meg rajtuk. A XVIII–XIX. századra számottevővé válik a szőlőművelés, a len- és a kender termesztése. Utóbbi révén jönnek létre a takácscéhek, amelyeket háziipar vált fel. Az 1895-ös gazdasági statisztika szerint Külső-Somogyban a megyei átlagot jóval meghaladja a szántóföldek aránya (az összterület 61%-a). A külterjes gazdálkodásból az itteni lótenyésztés emelkedett országos jelentőségűvé. Szárszón, Földváron halgazdaság, Siófokon a Balatoni Halászati Rt. működött. A gőz- és a motoros működésű malmok száma több mint tíz volt, három téglagyár termelte az építőanyagot. A terület legjelentősebb településévé Tab vált. Itt a nagyobb léptékű ipartelepítés csak 1963-ban kezdődött, amikor elkészült a zsák- és ponyvaüzem. Egy évvel később indult a kempingcikk gyártása. Nem sokkal később kezdte meg működését a Budapesti Vegyipari Gépgyár 3. sz. gyáregysége majd a Videoton gyáregység. Napjainkban a térség legjelentősebb gazdasági társasága a Flextronics, amely több mint 1000 dolgozót foglalkoztat.

A somogyi tóparti idegenforgalomról csak a Déli Vasút Buda-Nagykanizsa közötti szakaszának átadása (1861) és a Sió szabályozása (1862–63) után beszélhetünk. Ez tette elérhetővé a tó déli partját is és nyitott szélesebb kaput Somogy megye számára. A XIX–XX. század fordulójától egyre intenzívebbé váló Balaton-parti idegenforgalom a külső-somogyi háttértelepülésekre nem volt igazán hatással. Csupán néhány helyről szállítottak tejet, baromfit, tojást és egyéb élelmiszereket a fürdőzők ellátására, azt is szervezetlenül.

A Külső-Somogyot Délről határoló Kapos folyó kiterjedt mocsárvilágának életében is a vízszabályozás hozta meg a változást. Az első szabályozási próbálkozások Mária Terézia rendeletére kezdődtek, de a folyószabályozás teljes elvégzését a Kaposvizet Levezető Társulat végezte 1820 és 1835 között. Ennek hatására növekedett meg a szántóföldek aránya és vált lehetővé a vízi közlekedés. 1872-ben érte el a vasút a Kapos völgyét, amely először Dombóvár és Zákány között teremtette meg a kapcsolatot. Egy évvel később nyílt meg az út Bátaszék irányába. Ebben az évben nyilvánították Kaposvárt rendezett tanácsú várossá. 1882-re elkészült a Budapest–Dombóvár–Pécs vasútvonal 205 km hosszúságú vonala. Két évvel később indult be a gyorsvonati forgalom – Kaposvárt is érintve – Budapest és Fiume között. Ezzel térség teljes mértékben bekapcsolódott az országos vasúthálózatba, vele az ipari-kereskedelmi vérkeringésébe, lehetőséget nyitva a fejlődésnek. Ezzel Kaposvár élni is tudott. Korszerű malom, kocsigyár létesült, a cukorgyár 1894-ben kezdte

meg működését. A lakosság növekedésével párhuzamosan azonban a munkahelyek már nem nőttek. A nagyméretű elvándorlás megfékezésére újabb ipar üzemek jöttek létre; 1908-ban a sörgyár, a vasöntőde és gépgyár, 1910-ben a cementgyár, majd a következő években a szalámigyár és az azbesztgyár. Az 1930-as 40-es évek között a szolgáltatások és a kereskedelem terebélyesedett ki a városban, de vajgyár és nyomda is működött. A II. Világháború után a szocialista vidékfejlesztés eredményeként jött létre a megyeszékhelyen a textilipar, a fémfeldolgozó- és gépipar, az elektrotechnikai ipar.

4.2. Észak-Belső-Somogy

Belső-Somogyot Északról a Balaton-medencéje, Nyugatról a Zalaapáti-hát, Délről a Dráva völgye, Keltről a Zselic és a Gamási-hát határolja. Északi részén Honfoglaló őseink hatalmas erdőségeket, réteket, legelőket, nagy kiterjedésű mocsárvilágot találtak. A berkek sekélyebb részét a nád, a mélyebb területeit a sás foglalta el. A völgyekben folyó patakokat égeresek kísérték, a magasabb löszhátakon bükkösök, a homokvidéken tölgy és nyírerdők éltek. Évszázadokon keresztül az alacsonyabb területek a legeltető állattenyésztést szolgálták, míg a kiemelkedő hátaik erdőségeit fokozatosan irtották a szántóföldek javára. Ezek fő növénye a gabona volt. Az erdő, a vizekben gazdag terület sokak számára biztosított élelmet. A török idők-re már 110-re nőtt a falvak száma. Az oszmán uralom alatt ezek közül 89 teljesen elpusztult.⁷ A tájat ismét a természet erői uralták a művelt területek eltűntek, a mocsarak területe megnőtt, az erdők elvadultak. A török kiűzése után a terület lassan népesült be újra. A XVIII. század végére a táj nagy része járhatatlan volt, a Nagyberek és a mocsaras, bozotos patak völgyek a közlekedést nagymértékben gátolták. Az utak a dombháton húzódtak. A vizeket csekély mértékű halászatra és malmok hajtására használták. A XVIII. század végére már 60 malom működött a területen. A lakosság állattenyésztéssel, növénytermesztéssel foglalkozott. A hatalmas kiterjedésű csertölgyesekben makkoltató sertéstartás folyt, a vizenyős területek legfőbb állata a bivaly volt. A gabonaféléken kívül sok helyen termesztettek lent. Az 1800-as évek elejétől kezdett egyre szélesebb területen hódítani a juh tenyésztése, a szántókon pedig a kukorica és a burgonya termesztése. A növekvő lakosságszám és az 1861-ben ideérkező vasút a gabonatermelés előtérbe kerülését hozta. A korábban szekereken főleg a nagykanizsai, veszprémi piacra szállított gabona már vasúti kocsikon juthatott el távolabbi tájakra is. A szántóföldek növekedését egyrészt az erdőterületek csökkentésével érték el, másrészt az egyre nagyobb mértékben történő lecsapolási munkálatoknak köszönhetően. A szarvasmarhatartás ekkor húzódtott a dombhátról a szárazabbá váló völgyek rétjeire, teret adva a szántóknak. Ez pecsételte meg a korábbi vízimalmok sorsát is. A lecsapolás során szárazabbá vált területeken pedig a tűzeg kitermelése tett szert egyre nagyobb jelentőségre. A térség legnagyobb településévé Marcali vált. A mezőgazdasági jellegű településen csak az 1960-as években jelent meg az ipar, budapesti nagyvállalatok vidékre telepített üzemegységei révén. Legjelentősebb közülük a Május 1 Ruhagyár gyáregysége volt, amelyben a Levi's céggel kötött megállapodása értelmében varrták itt a farmereket, amelyeket egy részét külföldre szállították.

4.3. Dél-Belső-Somogy

Nincs ismeretünk arról, hogy itt a Honfoglalás idején a homokvidék hatalmas, sűrű erdőségeiben megtelepedett volna valamelyik törzs. A XI. században zömmel királyi birtok volt, amelyből az uralkodók folyamatosan adományoztak a családok és az egyház javára. A falvak száma a tatárjárás után szaporodott meg. Ezek az erdők szélén sorakoztak, a rengeteg belsejében óriási lakatlan területek voltak. A lakosság jelentős része foglalkozott a makkon tartott

sértések tartásával. A törökidő pusztításai után a hatalmas csertölgyesek ugyancsak ennek a tevékenységnek biztosítottak terepet. Még II. József idején is 60%-os volt az erdőszűltés. Ebben az időben kezdett elterjedni a juhtartás a Németországból érkezett telepesek hatására. Az általuk behozott új fajták felváltották a hagyományos juhállományt és elsősorban a gyapjútermelést szolgálták. Az erdőszéleken, tisztásokon hatalmas juhaklok épültek. Az erdőben szénégetés, hamuzsír készítés is folyt. A szántóföldek fő növényei a búza, a rozs, a hajdina és a kukorica voltak. A dohány leghíresebb termőterülete Szulok környéke volt, a lent Csökölytől egészen Csokonyáig termelték nagy mennyiségben. Forgalmasabb utak az erdővidék szélén vezetettek, a rengetegen át csak a Böhönye–Segesd–Berzence útvonal vezetett. 1895-ben az erdők aránya már csak 28% volt. Az irtások helyén szántók, rétek, legelők jöttek létre. A szántók 25–35%-án termesztettek búzát, 15–20%-án rozsot, mintegy 15%-án kukoricát.⁸ Fontosabb növényei még a zab, a burgonya, az árpa, a cukorrépa és a dohány voltak. A juhtenyésztés jelentősége a XX. század elejétől kezdett el csökkenni a tengerentúli gyapot beáramlásának hatására. A sertésállomány így 1910-re már meghaladta a juhokét. A vasúthálózat viszonylag sűrű, a közúthálózat gyér és gyenge minőségű volt a XIX–XX. század fordulóján. Az ipart a malmok, a téglagyárak, a szeszyárak képviselték leginkább. Jelentősebb, változatosabb ipari tevékenység Nagyatádon, Barcson és Csurgón alakult ki. Az 1913-ban alapított nagyatádi cérnagyár országos jelentőségű textilipari nagyüzemmé vált. Ugyanitt a konzervgyár 1939-ben kezdte meg a növényi alapú termékek feldolgozását. Csurgón és Barcson a fafeldolgozás vált jelentőssé. Utóbbi településen a szocialista iparosítás révén jelent meg a gépipar (ÉPGÉP).

4.4. Zselic

Dél-Belső-Somogyhoz hasonlóan a Zselic sem népesedett be a Honfoglalás utáni időkben. Az Árpád-házi birtoklevelek szerint az itt lévő falvak főleg egyházi birtokban voltak. Adójukban disznó, gabona, hordódonga, kecskebőr szerepelt, de fizetni kellett bárány- és méhtizedet (márcadó) is. A török időkig a Zselicben 130 falu jött létre, ebből 90 teljesen elpusztult.⁹ Az 1720-as összeírás csak 300 főt tüntetett fel. A külföldről (főleg németek) érkező telepesekkel együtt száz év alatt meghétszereződött a zselici lakosság. A lakosság fő megélhetési formája az erdőkitermelés volt. A dombvidékről Észak és Dél irányba futó patakok legtöbbször duzzasztógátas malmok sorakoztak. Szőlősők főleg a Kaposra ereszkedő lejtőkön lettek kialakítva. A XIX. század második felében kezdődött fellendülés alapja a gyapjú iránti kereslet volt. A Külső- és Belső-somogyi térségekhez hasonlóan – ha nem is olyan nagymértékben – itt is fellendült a juhtartás. Az erdőirtások helyén létrejött szántók fő növénye a rozs volt. A Budapest–Fiume vasútvonal megépülése után vasúton juthatott a távoli piacokra a Zselic faanyaga, gabonája, gyapjúja. Az ipart még a XX. század első felében is csak néhány gőzmalom és téglagyár képviselte. Jelentősebb ipari tevékenysége a tájnak ma sincs, kisvárosok a Zselic peremén alakultak ki, de azok is csak kereskedelmi, szállítmányozási funkciókkal rendelkeznek.

5. A továbbfejlődés lehetőségei

Somogy megye területfejlesztési programja 1998-ban készült el. Ezt böngészve megtalálhatjuk azokat a stratégiai és az operatív programokat, amelyek a megye jövőbeli fejlődését befolyásolják.

A fejlesztési program csomópontjai:¹⁰

- A gazdaságfejlesztés, mint a területfejlesztés fundamentuma,
- Az ipar és infrastruktúrája,

- A mezőgazdaság középtávú fejlesztési prioritásai,
- Az idegenforgalom és turizmus fejlesztése,
- Táj-, természet- és környezetvédelem,
- A területfejlesztés intézményi aspektusai,
- A területfejlesztés, valamint a megye-, térség- és településmarketing informatikai megalapozása.

A megye turizmusa még nem épít kellőképpen a természeti értékekre. Szükség lenne a Balaton térségének komplexebb fejlesztésére. Noha napjainkban a megye Északi részét nagy forgalmú autópálya szeli át, a belső területek rossz közlekedési viszonyai hátráltatják a fejlődést. A megye belső térszerkezetének fejlesztésében a perifériák elmaradottságát kellene megszüntetni. Balatoni Üdülőkörzetnél fontos feladat lenne a tótól kissé távolabb eső települések összekapcsolása, bekapcsolása a tó menti idegenforgalomba. A működő tőke idevonzásában nélkülözhetetlen lenne az M9-es autópálya mielőbbi megépítése. A vállalkozások támogatásánál a versenyképességet kellene prioritásként kezelni. A mezőgazdaságban a versenyképesség mellett nagyobb hangsúlyt kellene kapnia az agrárlogisztikai szolgáltatásoknak, a feldolgozó és értékesítő integrációk támogatásának. Az emberi erőforrások fejlesztésében a foglalkoztatási problémák, az oktatás, képzés fejlesztése és a megye szellemi örökségeinek megőrzése szerepel a fő programpontok között. A közlekedésben nemcsak a közúthálózatot kellene fejleszteni a vasút korszerűsítése mellett, hanem a határátkelőhelyeket is. Sok helyen megoldatlan probléma a települési szilárd hulladékainak és a kommunális folyékony hulladékoknak a kezelése. Szükség lenne a megyeszékhely regionális és interregionális funkcióinak és a kistérségi központok térségi funkcióinak erősítésére is.

Jegyzetek

1. www.somogy.hu/index.php?cid=72&sub_page=6.
2. www.somogy.hu/index.php?cid=72&sub_page=10.
3. www.somogy.hu/index.php?cid=72&sub_page=15.
4. www.somogy.hu/index.php?cid=72&sub_page=21.
5. www.somogy.hu/index.php?cid=72&sub_page=27.
6. **Kogutowicz Károly** (1930): Dunántúl és Kisalföld írásban és képekben. M. Kir. Ferencz József Tudományegyetem. Szeged. 251–258. old.
7. **Kogutowicz Károly** (1930): Dunántúl és Kisalföld írásban és képekben. M. Kir. Ferencz József Tudományegyetem. Szeged. 188–194. old.
8. **Kogutowicz Károly** (1930): Dunántúl és Kisalföld írásban és képekben. M. Kir. Ferencz József Tudományegyetem. Szeged. 200–214. old.
9. **Kogutowicz Károly** (1930): Dunántúl és Kisalföld írásban és képekben. M. Kir. Ferencz József Tudományegyetem. Szeged. 221–228. old.
10. www.teruletfejlesztas.somogy.hu/?page=pages/ter_program.php&menutext=Ter%FCletfejleszt%E9s%20%20Ter%FCletfejleszt%E9si%20program

Felhasznált irodalom

- Frisnyák Sándor** (1990): Magyarország történeti földrajza. Tankönyvkiadó. Budapest.
- Perczel György** (szerk.) (2003): Magyarország társadalmi-gazdasági földrajza. ELTE Eötvös Kiadó. Budapest.
- Tóth József** (2003) A Dél-Dunántúl történelmi és mai társadalmi-gazdasági viszonyai. In: Frisnyák Sándor-Tóth József (szerk.): A Dél-Dunántúl és a Kisalföld történeti földrajza. Optime Nyomda. Nyíregyháza.
- Tóth József** (szerk.) (1994): Magyarország társadalmi-gazdasági földrajza. ELTE, Budapest.